

KADIN VE ÇEVRE

WOMAN AND ENVIRONMENT

Süheyla Suzan Gökalp ALICA*

Özet: Toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi, çevrenin korunması ve nüfus artışı baskısı ile diğer olumsuzlukların üstesinden gelinmesinin en iyi yollarından biri olabilir. Kadının gücü, sadece kadınların geleceği için değil, dünyanın geleceği için kritik öneme sahiptir. Kadınların, çevreyi “yaşanabilir” ve “sürdürülebilir” kılması açısından rollerinin farkında olmaları durumunda dünya daha farklı olabilir. Bu konuda uluslararası çalışmaların gerçekleştirildiği bilinmektedir. Toplumsal cinsiyet konularının çevre politikaları ve eylemlerine dâhil edilmesi Pekin Deklarasyonu ve Platformu (1995), Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi (2002) ve Binyıl Kalkınma Hedefleri ile olmuştur. Ancak ayrımcı politikalar ve tutumlar, bu alanlarda derin yerleşmiş cinsiyet eşitsizlik kalıplarına neden olmaya devam edelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadın ve Çevre, İklim Değişikliği, Sürdürülebilir Kalkınma

Abstract: Improvement of the gender equality may be one of the best manners of protecting the environment, and overcoming the dangers of overcrowding and other adversities associated with population pressure. The power and effect of women are critically important for the world’s future – not just for women’s future.” The world may be different if women are aware of their roles in terms of making the environment “liveable “ and “sustainable”. It is known that international activities have been carried out in this regard. The involvement of gender issues in environmental policies and actions has been driven by the Beijing declaration and Platform (1995), the World Summit on Sustainable Development (2002) and the Millennium Development Goals. Yet discriminatory policies and behaviours continue to result in deeply entrenched modals of gender inequality in these matters.

Keywords: Gender Equality, Woman And Environment, Climate Change, Sustainable Development

---

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Çevre Hukuku Öğretim Üyesi, salica2015@gmail.com

GİRİŞ

“Kadın” ve “Çevre” konularının yan yana getirilmesi, önemli bir birlikteliği doğurmuştur. Kadınların, çevreyi “yaşanabilir” ve “sürdürülebilir” kılması açısından rollerinin farkında olmaları durumunda, bu birlikteliğin daha da cazip hale geleceği açıktır. Diğer taraftan, çevrenin bozulmasından ve olumsuz çevre koşullarından en çok etkilenenler de kadınlar olmaktadır. Bu sonuçlar göstermektedir ki, gerek çevreci gerekse toplumsal cinsiyetçi bir yaklaşımla hareket edildiğinde, çevreden etkilenen ve çevreyi koruma sorumluluğu olan kadınların önemi bir kat daha artmaktadır. Kadınlar doğurmak, beslemek, büyütme ve üretme işlevleri dolayısıyla doğa ile etkileşim içerisindeyler. Bu nedenle, benzer işlevleri olan doğaya karşı her zaman kendilerini daha yakın hissetmişlerdir. Dilimize yerleşmiş olan “Tabiat Ana” ifadesi, kadın ve doğa/çevre arası etkileşimi çok güzel biçimde ortaya koymaktadır¹.

Kentsel ve kırsal bölgelerde meydana gelen çevresel tahribatın, başta kız çocukları olmak üzere kadınların sağlığını ve yaşam kalitesini daha fazla etkilediği bilinmektedir. Kadınlar doğurganlıklarından dolayı, çevre kirliliğinden hem kendilerinin duyarlılıkları hem de gelecek nesilleri etkilemesi açısından daha fazla risk altındadırlar. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1984 Tarihli Raporuna göre, odun-kömür dumanları ile tezek-gübre gazları, kadınların solunum ve görme fonksiyonları üzerinde olumsuz etkide bulunabilmekte ya da yemek pişirirken soludukları havadaki kanserojen ve benzipiren maddelerin etkisi, aşırı sigara içmeye eş değer olabilmektedir.² Ancak kadınları etkileyebilecek çevre sorunlarını, sadece kadınların geleneksel rolleri göz önüne alınarak belirlemeye gitmek, eksik bir değerlendirme olacaktır. Tehlikeli atıkların havaya, suya ve toprağa verilmesi sonucunda besin zincirine zararlı maddelerin girmesi, GDO'lu ürünlerin kullanılması veya soluduğumuz havanın bozulması sonucu oluşan sağlık sorunları üzerinde durulması gerekmektedir.

Ancak çevrenin olumsuzluklarından daha çok etkilenmelerine rağmen kadınlar, çevreyi olumsuz yönde etkileyen konumunda değil-

¹ Alica, Süheyla Suzan, Kadın ve Çevre Komisyonu Raporu, 2007.

² Gender and the Environment, C:\Documents and Settings\xp\Desttop\Kadın ve Çevre\Gender and Environment.mht

dirler. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 1989 yılında ilk kez kapsamlı bir şekilde yapılan araştırma sonuçlarını değerlendirirken, çok çarpıcı bir bulguya yer vermektedir. Araştırma, kadınların yoksulluk gibi bir durumla karşılaşmaları durumunda bile, ailesi için besin ve enerji sağlama yükümlülüğünün, onları çevreyi bozucu, doğal kaynaklara zarar verici yaşamsal stratejiler geliştirmeye yöneltmediğini ortaya koymaktadır. Kadın doğal özelliği gereği “çevre dostu”dur ve doğurmak, beslemek, büyütme ve üretme işlevleri dolayısıyla çevre ile daha fazla etkileşim içerisindedirler. Bu nedenle, çevreye karşı her zaman kendilerini daha yakın hissetmişlerdir.

Bunun yanı sıra, diğer canlılar gibi kadınlar da çevrenin tüketicisi ve etkileyicisi konumundadırlar. Kadınların doğal değerleri ve kaynakları kullanma biçimleri tipik olarak toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılıdır. Kadınlar, doğal kaynakları kullanarak ve yöneterek aileleri ve toplum için yiyecek sağlarlar. Bu yüzden, bazı uluslararası belgelerde (Rio Bildirgesi ve Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu gibi), kadınların, sürdürülebilir ve çevresel açıdan doğru olan tüketim ve üretim biçimleri ile doğal kaynakların kullanımı ve yönetimine ilişkin yaklaşımların geliştirilmesinde çok önemli bir rolü olduğu vurgulanmaktadır. Bu açıdan, kadının eğitilmesinin ve bilinçlendirilmesinin önemi de ortadadır.

Son dönemde iklim değişikliği ve küresel ısınmanın etkisinin daha fazla hissedilmesi, konunun farklı boyutlarıyla ele alınmasını sağlamıştır. İklim değişikliği sorununda toplumsal cinsiyet faktörünün önemi bazı yazarlarca vurgulanmakla birlikte, bu hususta yapılmış araştırma ve incelemelerin henüz çok fazla bulunmadığı bilinmektedir. Ancak iklim değişikliğinin medya ve siyaset dünyasında giderek daha çok önem kazanmasına paralel olarak dünyanın çeşitli bölgelerindeki çevre ve kadın örgütleri de bu konuyla ilgi duymaya başlamıştır. Çeşitli etkinliklerle, özellikle uluslararası platformda kadınların sesine kulak verilmesini sağlamak ve toplumsal cinsiyeti dikkate alan bir iklim politikasını gündeme getirmek için kadınlar çaba göstermektedirler.

Bu kapsamda çalışmamızda genel olarak çevrenin tahribinin kadınlar üzerindeki etkisinden başlayarak, çevrenin korunması ve özellikle iklim değişikliğine ilişkin hususlarda kadınların rolleri ve sorumlulukları üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ancak öncelikle bu iki konunun bir arada düşünülmesini sağlayan ekofeminizm üzerinde kısaca durulacaktır.

I. Kadın ve Doğa İlişkisinin Siyasi Bağlamda Değerlendirilmesi

A. Ekofeminizm

Genel kabule göre, Ekofeminizm kavramı ilk kez 1974 yılında Françoise d'Eaubonne'un "Feminizm ya da Ölüm" adlı eserinde yer almıştır.³ D'Eaubonne'a göre çevresel yıkımın sebebi, erkek egemenliğindeki üretim ve kadın cinselliğinin neden olduğu artık üretim ve aşırı nüfus artışıdır. Düşünüre göre; sorun birey olarak erkekler değil ataerkilliktir. Kadınların ve çevrenin özgürleşmesi için erkek gücünün yerine eşitlikçilik ve kadınların liderliğinde ekolojik devrim önerilmektedir.⁴ D'Eaubonne'a göre ekofeminizm; kültürel ve sosyal bağlantılarıyla birlikte biyoloji merkezli bir çevre hareketi olup, ekoloji ve feminizmin bir potada eritilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Erkeklerin, doğa ile kadını bir tutarak, doğaya davrandıkları gibi kadına, kadına davrandıkları gibi doğaya davranmalarına tepki olarak doğmuştur.⁵ Çevresel yaklaşımlarda yer alan farklı görüşlere en güçlü muhalefetin, çevre sorunlarına feminist bakış açısı getiren ekofeminizm olduğu ileri sürülmüştür.⁶ Ekofeministlerin çevre sorunlarını kadın sorunlarıyla birlikte ele almalarının nedenlerine, çevre sorunlarının kadın sorunu haline geldiği sürece ve ekofeminizmin içindeki farklı yaklaşımların çevre sorunları için önerdikleri çözümlere bakmak gerekir. Toplumsal ilişkilerin temelinde egemenlik kurma olgusu yer aldığından, böyle bir yapıda kadınlara da özgürlük verilmeyeceği bilinmektedir. Çevrenin tahribinin, doğal sistemlerdeki bozulmanın ve çevreyi kirleten maddelerin yarattığı tehlikelerin artık farkına varıldığı göz önüne alındığında, çözüm üretmek için fazla vaktin kalmadığı gerçeği ile yüz yüze kalınmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar hassas eko sistemlere zarar vermekte, toplumları ve özellikle kadınları üretken faaliyetlerden alıkoymakta ve güvenli bir çevre için gittikçe artan bir tehlike haline gelmektedir.

³ Oya Beklan Çetin; Ekofeminizm Kadın ve Doğa İlişkisi ve Ataerkillik, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005-1, sh. 2.

⁴ Age. sh. 2

⁵ Arzu Özyol; Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm, [http:// www.hydr.com.tr/uploads/kutup2.pdf](http://www.hydr.com.tr/uploads/kutup2.pdf)

⁶ Age. sh.14-15.

B. Sürdürülebilir Kalkınma ve Kadınların Rolü

Kadınların, doğal kaynakları kullanarak ve onları yöneterek, ailelerinin ve yaşadıkları toplumun devamını sağlama işlevleri dünyanın her yerinde aynıdır. Aile bireylerinin yetiştiricisi ve bakıcısı, aynı zamanda eğiticisi olarak kadınlar, şimdiki ve gelecek kuşaklar için yaşamın sürdürülebilirliğini ve kalitesini doğrudan etkileyerek, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynarlar. Bu çerçevede tartışmalara konu olan sürdürülebilir kalkınma nedir sorununun yanıtlanması gerekmez mi? Sürdürülebilir kalkınma⁷: 2872 sayılı Çevre Kanunu'na göre Sürdürülebilir Kalkınma; "bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi" ifade etmektedir.

Gelecek kuşakların düşünülmesi ve yaşamın devamlılığının sağlanması sorumluluğu açısından kadınlar her zaman ve her yerde daha "duyarlı" ve "etkili" konumdadır. Öncelikle kadının kendisine düşen bu rolün öneminin farkında ve bilincinde olması gerekmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma ilkesi; ekolojik denge merkezli olmak üzere, insanoğlunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan girişimlerin sonucu olarak, doğal çevrenin bugünün ve geleceğin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinin kısıtlanmamasını hedefler. Bu tanımla, bireyler arasındaki ekonomik eşitsizliğe ek olarak kuşaklar arasındaki fırsat eşitsizliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Eğitim yoluyla kadınları güçlendirerek, sürdürülebilir kalkınmaya katılmaları açısından farkındalık sağlanmalıdır. Kadınlar, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde hedef kitle olarak farklı bir konumda bulunmaktadırlar. Kalkınmayı kadına sunmak yerine, kadınları güçlendirerek kalkınmayı gerçekleştirmelelerini sağlamak çok daha önemlidir. Çünkü toplam dünya nüfusunun yarısından fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Bir yandan, kadının gücü, toplum ve aile içerisindeki konumu kullanılmaksızın refaha ulaşabilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan kadının toplumsal rolünün yeniden tanımlanmasının önemi anlaşılmalıdır. Bu çerçevede kadınların erkeklerin

⁷ Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" belgesine göre; Sürdürülebilir Kalkınma bugünün ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların ihtiyaçlarının sağlanmasına yönelik kaynak ve yetenekleri kısıtlanmaksızın karşılanmasıdır."

yaptığı her şeyi yapabilmeleri için fırsatların yaratılmasının gerekliliği üzerinde durulmalıdır. Cinsiyet eşitliği kavramı, sadece bir insan hakkı veya sosyal adalet konusu değil aynı zamanda da insan güvenliği, çevre korunması ve sürdürülebilir kalkınma gibi ana temaların önemli bir bileşeni olarak ele alınmalıdır.⁸ Ancak, kadınlar, çevre yönetimi ve doğal kaynakların korunması ve iyileştirilmesi amacıyla siyasi oluşumlarda ve idari karar alma mekanizmalarının çeşitli aşamalarında yer alamamaktadır. Dolayısıyla, kadınların deneyimleri ve yetenekleri ile duyarlılıkları çevre ve kalkınma politikaları oluşturulurken dikkate alınmamakta ya da alınmak istememektedir. Bilindiği üzere, yoksulluk ile doğal kaynakların korunması ve iyileştirilmesi sorunu karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bu bağlamda, bütün insanlar ve devletler, sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez bir koşulu olarak, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlayarak, yaşam koşullarındaki eşitsizliği azaltmak ve dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için, yoksulluğu kökünden ortadan kaldırmayı asli bir görev sayarak işbirliği yapmak zorundadır.

Bunun yanı sıra Anayasa'nın 56. maddesinde *"Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir."* hükmü düzenlenmiştir. Bu madde hem devlete hem de bireylere sorumluluk yüklemekte ve bireyler arasında herhangi bir ayırım gözetmemektedir. Dolayısıyla kadınlar, hem devletten sağlıklı bir çevrede yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak hizmetleri talep edebilme hakkına, hem de çevre ile ilgili kararların alınmasında katılım sağlamlarının önünü açacak mekanizmaları talep etme hakkına sahiptirler.

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun İlkeler başlığını taşıyan 3. maddesinin e bedinde, *"Çevre politikalarının oluşumunda katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür."* ilkesine yer verilmiştir. Doğanın korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, çok önemli bir rolü olduğu uluslararası belgelerde düzenlenen kadınların, çevre politikalarının oluşturulmasında ve çevrenin korunmasında yasal olarak da hakları olduğu açıktır. Kadınların doğanın talanına karşı verdikleri büyük mücadeleye ilişkin örnekler de halkın katılımının önemini göstermek-

⁸ Özyol: Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm, sh. 17.

tedir. Bu konuda ifade edilen en vurgulayıcı husus doğayla bütünleşenin aslında kadınlar olmasıdır. Kadınların hepsi aynı şekilde ifade ediyorlar; *“Kadın doğaya dokunmaması gerektiğini bilir, doğa kadını tanır, kadın doğayı tanır, kadın doğanın ne kadar bonkör olduğunu bilir buralarda ama affetmeyeceğini de bilir.”*⁹ Karadeniz kadınlarının en büyük çevre mücadelesi verdikleri yerlerden biri de, Rize’nin Fındıklı ilçesi olmuştur. Fındıklı ilçesi, 6-7 yıl Hidroelektrik Santralleri’ne (HES’ler) karşı derelerini, doğasını korumak amacıyla mücadele yürütmüştür.¹⁰

Karadeniz’de 8 kentin yaylalarını birbirine bağlayacak 2 bin 600 kilometre uzunluğundaki Yeşil Yol Projesi için Çamlıhemşin İlçesi Yukarı Kavrun Yaylası’na köylüler tepki göstermiş ve kadınların mücadelesi büyük yankı uyandırmıştır.¹¹

II. Uluslararası Çerçevde Kadın ve Çevre

Uluslararası pek çok sözleşme ve belgede, kadınların bu konulardaki sorumluluğunu öngören hükümler bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet yaklaşımı, çevre ve yoksulluğun ortadan kaldırılması politikalarının öngörüldüğü, Gündem 21’in 24’üncü bölümü de dâhil olmak üzere forumlar; Johannesburg Uygulama Planı; Pekin Eylem Platformu, Dördüncü Dünya Kadın Konferansı; Dünya İnsan Hakları Konferansı; Milenyum Beyannamesi (2000); ve Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nde yer alan şartlar ve kurallar çerçevesinde geniş çaplı küresel anlaşmalarda kabul edilmiştir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Ortadan Kaldırma Komitesi (CEDAW), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve iklim değişikliği ile ilgili diğer küresel politikalar ve girişimlerde toplumsal cinsiyet yaklaşımının bulunmaması konusundaki endişelerini dile getiren bir beyanda bulunmuştur.¹² CEDAW’; Sözleşmenin taraf

⁹ Yeryüzü Kadınları, Karadenizli kadınlar doğa talanına direniyor!, <http://yeryuzukadinlari.org/manset/karadenizli-kadinlar-doga-talanina-direniyor.html>

¹⁰ T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, Karadeniz’in Dereleri İçin Direnen Kadınları, (25 Ekim 2013), <http://t24.com.tr/haber/karadenizin-dereleri-icin-direnen-kadinlari,242639>

Gazete Vatan, Meltem Çolak, Karadeniz’in Amazon kadınları! (23.07.2012), <http://www.gazetevatan.com/karadeniz-in-amazon-kadinlari-466877-gundem/>

¹¹ Sözcü Plus, Türkiye bu Karadeniz’li teyzeyi konuşuyor, (11.07.2015), <http://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/camlihemsindeki-yesil-yol-direnisi-suruyor-882300/>

¹² Statement of the CEDAW Committee on Gender and Climate Change, CEDAW,

devletlerinin raporlarından, iklim değişikliğinin kadınları ve erkekleri aynı şekilde etkilemediğini ve toplumsal cinsiyete göre farklı bir etkiye sahip olduğunu açıklamıştır.

A. Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Pekin Bildirgesi

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla uluslararası planda tek yasal bağlayıcı doküman olan ve Türkiye'nin 1986'da iç hukuka aktararak yürürlüğe koyduğu, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne göre; "taraf devletler, ... bir ülkenin tam ve eksiksiz kalkınmasının, dünyada refahın ve barışın sağlanmasının, kadınların erkeklerle eşit şartlarda ve her alanda azami katkılarının gerektiğine inanarak" toplumsal ve siyasi alanda, pek çok hususta düzenleme yapmak için anlaşmışlardır. Ülke kalkınmasının sürdürülebilir olması için kadınların çevrenin korunmasındaki önemi herkes tarafından kabul edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma politikası, CEDAW'da da belirtildiği gibi, her alanda kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasını öngörmektedir. Bundan hareketle, ülkemizce yürütülen her politikanın ve bu arada çevre politikalarının da toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilerek belirlenmesine ve hayata geçirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Sözleşme'nin 14. maddesinde özellikle kırsal kesim kadınlarına durumuna vurgu yaparak; " ... taraf devletler, kadın-erkek eşitliği ilkesine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran tüm uygun önlemleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır" hükmünü düzenlemiştir. Sözleşmenin (h) bendinde ise, " Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak." ifadesine yer verilmiştir. Bütün bu düzenlemeler göstermektedir ki, kırsal kesim kadınlarının söz konusu alanlardaki yaşam standartlarına ulaşması, kadınların yaşanabilir çevre koşullarına ulaşmaları ile gerçekleştirilebilir.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine ilişkin olarak bir "taahhütler konferansı" olarak adlandırılan ve o tari-

---

44th session, New York, 20 July - 7 August 2009, http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/Gender_and_climate_change.pdf

he kadar gerçekleştirilen kadın konferanslarının en kapsamlısı olarak bilinen 4. Dünya Kadın Konferansı 4-15 Eylül 1995 tarihleri arasında Pekin’de yapılmıştır. Konferansa 189 ülkeden 17,000 temsilci katılmıştır. Konferansın sonucunda Pekin Bildirgesi ve Eylem Planı isimli iki doküman kabul edilmiştir. Pekin Bildirgesi, hükümetleri, kadının güçlenmesi ve ilerlemesi, kadın erkek eşitliğinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel politika ve programlarda yer alması için sorumluluk vermekte ve Eylem Planı’nın hayata geçirilmesini öngörmektedir.

Pekin + 5 Siyasi Bildirgesinde;¹³

- “Sürdürülebilir Kalkınmanın merkezi insandır ve tüm insanların doğayla uyum içerisinde, sağlıklı ve verimli bir yaşam sürmeye hakkı vardır.”
- “Tüketici, üretici, eğitimci ve ailenin bakımından sorumlu kişiler olarak kadınlar, hem bu neslin hem de gelecek kuşakların hayat standardı ve bunun sürekliliğinin sağlanmasında ve böylece de sürdürülebilir kalkınmanın yaygınlaşmasında kilit noktadadır.”

B. Birleşmiş Milletler Bin Yıl Kalkınma Hedefleri

Binyıl Kalkınma Hedefleri, Eylül 2000 tarihinde New York’ta gerçekleştirilen Binyıl Zirvesi’nde kabul edilen Binyıl Bildirisinde kayıtlı kalkınma hedefleridir. Binyıl Kalkınma Hedefleri, yoksulluğun yarı yarıya azaltılmasını da içeren 8 ana başlık altında toplanmıştır. Binyıl Kalkınma Hedefleri, belirtilen amaçlar için belirli sayısal ölçütler belirlemiş ve bu hedeflere 2015 yılına kadar ulaşılmasını öngörmüştür.

Anılan hedeflerde;¹⁴ Birleşmiş Milletlere üye olan ülkeler; “küresel düzeyde insan onurunu, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesi için topluca taşıdıkları sorumluluğu kabul ederek”;

- 1- Aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi, (Günlük bir doların al-

¹³ Pekin + 5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını, Eylül 2001, Ankara.

¹⁴ 6-8 Eylül 2000 tarihinde New York’ta gerçekleştirilen Liderler Zirvesi’nde, Birleşmiş Milletlerin, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 189 üyesinin tamamı, 2015 itibarıyla yukarıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda anlaşmışlardır. <http://www.bursayg21.org/page.php?ID=238>

tında gelirle yaşayan ve açlıkla mücadele eden insanların oranını yarıya indirmek)

- 2- Evrensel ilköğretimin sağlanması, (Tüm erkek ve kız çocuklarının ilkokulu bitirmelerini sağlamak)
- 3- Cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi, (2005 yılı itibariyle ilk ve orta eğitimde, 2015 yılında ise tüm düzeylerde cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması)
- 4- Çocuk ölüm oranının azaltılması, (Beş yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranının 2/3 oranında azaltılması.)
- 5- Anne sağlığının iyileştirilmesi, (Anne ölüm oranının 3/4 oranında azaltılması)
- 6- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi, (HIV/AIDS'in yaygınlaşmasının durdurulması ve düşüş trendine sokulması ile sıtma ve diğer hastalıklara yakalanma oranının durdurulması ve bu oranın düşürülmesi.)
- 7- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması. (Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ülke politika ve programlarına entegre edilmesi; çevresel kaynak kaybı oranının azaltılması, güvenli içme suyu kaynaklarına sürdürülebilir bir şekilde ulaşamayan insanların sayısının 1/2 oranında azaltılması, 2020 itibariyle kenar mahallelerde yaşayan en az 100 milyon insanın hayatlarında önemli gelişmelerde kaydedilmesi.)
- 8- Kalkınmaya yönelik küresel işbirliğinin geliştirilmesi, (İyi yönetim, ulusal ve uluslararası düzeyde yoksulluğun azaltılması ve kalkınma konularına yönelik bir taahhüdü içeren, kuralları olan, öngörülebilir ve ayrımcı olmayan açık bir ticaret ve finans sisteminin geliştirilmesi.) (En az gelişmiş ülkelerin özel ihtiyaçlarına yönelmek. Bu ülkelerin ihracatlarına yönelik tarife ve kotaların kaldırılması; ağır borç altındaki ülkelerin borçlarının hafifletilmesi: ikili borçların iptali; yoksullukla mücadele etme konusunda daha istekli ülkeler için daha bol resmi kalkınma desteği bu kapsamda değerlendirilebilir.)

Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak üzere kadınların meslek sahibi olarak eğitilmeleri de büyük önem taşımakla birlikte, kadınlar er-

keklere göre daha kısıtlı olarak çevre bilimci, şehir ve bölge planlamacı, mühendis, deniz bilimcisi olarak eğitim almaktadırlar. Profesyonel doğal kaynak yöneticisi olarak eğitildikleri durumlarda bile, bölgesel, ulusal ve uluslararası seviyelerde, siyasi karar alabilen resmi kurum ve kuruluşlarda, çoğunlukla yetersiz oranda temsil edilmektedirler.¹⁵

3. Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi

1992 yılında Rio de Janeiro’da yapılan “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı” çevrenin duyarlı yönetimi bakımından ulusların ekonomi ve çevre faaliyetlerini bir arada yönlendirecek bir dizi ilkenin benimsenmesi açısından önemli bir Konferans olmuş ve sonrasında çevre konusu, uluslararası gündemin öncelikleri arasına girmiştir. Ortak hedeflerin ve gündemlerin benimsenmesi sürecinde, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’ndan on yıl sonra çevrenin korunmasıyla sosyal gelişme ve ekonomik gelişmenin bağlantılı bir şekilde yürütülerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması konusunun değerlendirilebilmesi için 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg’ta Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+10) düzenlenmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya Zirvesinde; dünya liderleri enerjinin insanların yaşam kalitesini iyileştirmedeki önemini vurgulayarak, enerji hizmetleriyle Binyıl Kalkınma Hedefleri arasındaki derin bağlantıyı göstermişlerdir. Zirve çerçevesinde Uygulama Planı’nın görüşüldüğü toplantılar dışında, öncelikli beş konu olarak belirlenen, Su, Enerji, Sağlık, Tarım ve Biyolojik Çeşitlilik konularının görüşüldüğü oturumlar düzenlenmiştir. Bu oturumlarda dokuz temel toplumsal grup (kadınlar, çocuklar ve gençler, yerli halk, hükümet dışı kuruluşlar, yerel makamlar, işçiler ve sendikalar, iş ve endüstri çevresi, bilim ve teknoloji çevresi, çiftçiler) temsil edilerek sorunlar dile getirilmiştir.¹⁶ Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya Zirvesi kadın ve çevre konusunda önemli kararlar almıştır. Bu kararlar:

- Temel bir insan hakkı olarak tüm insanların, özellikle kızların, genç ve yetişkin kadınların eğitim düzeyi arttırılmalıdır.

¹⁵ Özyol; Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm, sh. 18.

¹⁶ Barçın Ağca, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi(Johannesburg, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002) Dış İşleri Bakanlığı http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa

- Eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanması için yaşam boyunca her seviyede, her hal ve koşulda ve her alanda çalışma yapılmalıdır.
- Bilim ve teknolojiye kadınların ve erkeklerin eşit olarak katılımı sağlanmalıdır.
- Kadınların hakları üzerinde özellikle durarak kültürel çeşitlilik ve çoğulculuk korunmalı ve sürdürülmelidir.
- Medya'da, bilgi ve iletişim teknolojisinde, kadınların eşit katılımı sağlanmalıdır.
- Kadınlar ve erkekler arasında eşitlik sağlanarak katılımcı demokrasi gerçekleştirilmelidir.
- Enerji, temiz su, sıhhi şartlar, barınak ile hijyen bakımı; yiyecek ve güvenlik gibi temel insan gereksinimi olarak kabul edilmelidir.
- Kadın-erkek eşitlik temeline dayalı olarak; cinsiyet hususunun tüm politika ve stratejilere entegre edilmesi, kadına karşı şiddet ve ayrımcılığın yok edilmesi ve
- Kadınların ve kız çocukların ekonomik fırsatlar, arazi, kredi alma, eğitim ve sağlık hizmetlerine tüm erişimlerinin sağlanarak statü, sağlık ve ekonomik refahlarının iyileştirilmesi yollarıyla kadınların karar verme mekanizmalarının tüm aşamalarına eşit erişim ve eksiksiz katılımlarının artırılması sağlanmalıdır.

III. İklim Değişikliği ve Kadınlar

Atmosferde doğal olarak bulunan ve dünyamızın aşırı soğumasını engelleyen sera gazlarının salınımı özellikle karbon dioksit, metan ve nitrojen oksit sanayi devriminden bu yana insan faaliyetleri sonucu artış göstermiştir. Doğal geri emme süreçleri zorlanmış ve atmosferdeki sera gazı konsantrasyonları sürekli olarak yükselmiştir. Sonuç olarak da küresel ısınma dediğimiz dünyamızın yüzeyinde ortalama sıcaklığın giderek artması oluşumu yaşanmaya başlanmıştır. Doğal dengenin, insanlardan kaynaklanan yoğun bir ısınma süreciyle bozulması ve bu durumun dünyadaki yaşamın büyük bölümünün tabi olduğu iklimin istikrarını yok etme tehlikesi ile karşı karşıya kalınmıştır.¹⁷ Top-

¹⁷ http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/2853.php

lumsal cinsiyet eşitliği ve iklimin korunması arasındaki ilişkiyi ortaya koyan kapsamlı araştırmalar ve doğru veriler fazla bulunmamaktadır. Bu konunun farkına varılmaması dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini iklim değişikliği tartışmalarına doğrudan dâhil etmek oldukça zor görünmektedir. Bugün için iklim değişikliği konusundaki “eşitlik”, “adalet” ve “hakkaniyet” tartışmaları, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında yapılmaktadır. İklim değişikliği bugün artık bir çevre sorunu olmaktan daha çok, ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasını olumsuz etkileyen bir sorun olarak kabul edilmektedir. Kadınlar ve erkekler üstlendikleri toplumsal roller itibariyle iklim değişikliğinin sonuçlarından farklı ölçüde etkilenmektedirler. Kadınlar, doğal kaynakların birincil kullanıcıları olmaları ve ücretsiz işlerde çalışmalarını gibi geleneksel rolleri nedeniyle, tehdit altında olan doğal kaynaklara daha bağımlı durumdadırlar ve iklim değişikliğinin neden olduğu doğal afetlerin yarattığı sonuçlardan daha çok etkilenmektedir. Doğal kaynakların tükenmesi ve tarım verimliliğinin azalması, bitki toplamak, yemek yapmak ya da satmak için gereken zamanı arttıracığından tarımsal faaliyetlerden sorumlu olan kadınların yükünü arttıracaktır.

Bu çerçevede yanıtlanması gereken can alıcı sorular bulunmaktadır. Öncelikle küresel iklim değişikliğinden kim sorumludur ve sorumluluğun kapsamı nedir? Ayrıca kime karşı sorumludur? Ve en son kararı kimler verecektir? Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporuna¹⁸ göre; 70 milyon Bangladeşli, 22 milyon Vietnamlı ve 6 milyon Mısırlı, küresel ısınmanın sebep olduğu sel baskınlarından etkilenebilir. Ortaya çıkan yeni sağlık risklerinin yanı sıra, ayrıca 400 milyon kişi sıtma riskiyle karşı karşıya kalabilir. Dünyadaki yoksulluğun en yoğun olduğu Afrika'nın güneyindeki yarı kurak bölgelerde 2060 yılına kadar tarımsal ürünlerde potansiyel % 26 oranında kayıp ortaya çıkabilir. Aşırı kuraklık, yükselen ısılar ve düzensiz yağışların sebep olduğu tarımsal sistemlerin çökmesi sonucu 600 milyon insan yetersiz beslenme sorunuyla karşılaşabilir. 2080 yılına kadar 1.8 milyar insan su sıkıntısı çekebilir. Sel baskınları ve tropikal fırtınalar nedeniyle kıyı kuşağında ve deniz seviyesine yakın bölgelerde yaşayan 332 milyon insan mülteci durumuna düşebilir. Bu çerçevede temiz ve güvenilir

¹⁸ UNDP 2007-2008 İnsani Gelişme Raporu, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008>

suya ulaşmak özellikle kadınlar için birçok yerde çok önemli bir sorun haline gelmiştir.

İklim değişikliğinde toplumsal cinsiyet unsurunun öneminin ilk bakışta anlaşılması mümkün değildir. Çünkü toplumsal cinsiyet ve iklim değişikliği bağıny ortaya koyan yeterli bilimsel çalışma ve veri yoktur. Kadınlar ve çocuklar iklim değişikliğinden en çok olumsuz olarak etkilenen kesimlerdir. İklim değişikliği ile mücadelede ve felaket risklerini azaltma konusunda uygulamaya konacak tüm politika ve önlemlerin toplumsal cinsiyete duyarlı olması gerekir. Bu doğrultuda, kadınların iklim politikalarındaki tüm karar alma süreç ve mekanizmalarına katılımı sağlanması önem arz etmektedir.

A. Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımının İklim Değişikliği Politikalarına Entegrasyonu

Kadınların iklim değişikliği ile mücadeledeki yerleri hakkındaki tartışmalar ilk kez 2001 yılında Marakeş'teki toplantılarda başlamış ve "Marakeş Uzlaşmaları" olarak adlandırılan kararlar paketinde, kadınlar hem etkilenen hem de etkileyecek taraf olarak iklim mücadelesinde ilk kez resmi olarak yerlerini almışlardır. Daha sonra uluslararası düzeyde ardı ardına alınan kararlarla; i) toplumsal cinsiyetin iklim değişikliğine dâhil edilmesi için uluslararası hukuk araçları; ii) iklim değişikliğinin etkilerine uyum çalışmalarına kadınların dâhil edilmesi; iii) olumsuz sonuçların hafifletilmesi ve uyumla ilgili önlemlerin desteklenmesi amacıyla teknoloji geliştirme ve transferi konusunda toplumsal cinsiyete duyarlı stratejiler ve iv) iklim değişikliği finansman mekanizmalarına toplumsal cinsiyet eşitliği prensiplerinin dâhil edilmesi üzerine uygulamalar başlatılmıştır.¹⁹ Yeni kurumsal yapılanmalar da oluştu. UNEP, UNDP, Kadın Çevre ve Kalkınma Örgütü (WEDO) ve IUCN'nin işbirliği ile Küresel Toplumsal Cinsiyet ve İklim Değişikliği İttifakı (Global Gender and Climate Alliance) kurulmuştur.

Bununla birlikte, kadınlar sadece iklim değişikliğinin çaresiz kur-

¹⁹ Radikal Plus, Nuran Talu, Cinsiyete duyarlı iklim politikası lüks mü? (27.02.2013), <iframe src="//www.googletagmanager.com/ns.html?id=GTM-T6JZCG" height="0" width="0" style="display: none; visibility: hidden"></iframe> <div> </div>

banları değil, değişimi sağlayacak olan etkili kişilerdir ve bu konuda liderlikleri çok önemlidir. Tüm paydaşlar, iklim değişikliği ve afet riskini azaltma önlemlerinin toplumsal cinsiyet yaklaşımına duyarlı olmasını ve insan haklarına saygılı olmasını sağlamalıdır. Kadınların iklim değişikliği politikaları ve programlarında karar alma mekanizmalarının her seviyesine katılma hakkı olmalıdır. Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli raporunda belirtildiği üzere iklim değişikliği, bölgeler, kuşaklar, yaşlar, sınıflar, gelir grupları, meslekler ve kadın-erkek cinsiyetleri arasında farklı etkilere sahiptir. Kadınlar dünyanın temel ürünlerinin başlıca üreticileri olmalarına rağmen, toprak, kredi ve bilgilere erişim hususunda eşit değillerdir ve ayırım ile karşılaşmaktadırlar. Özellikle risk altındaki kentsel ve kırsal bölgelerde yaşayan, yoğun nüfuslu kıyı bölgelerinde yaşayan yoksullar, kurak alanlar ve yüksek dağlık alanlar ve küçük adalar bulunmaktadır. Yaşlı, özürlü ve yerli kadınlar, çiftlik hayvanları, göçebeler, avcılar ve toplayıcılar gibi savunmasız gruplar da endişe vericidir. Yoksullukla mücadele stratejilerinin bir parçası olan güvenlik ağı ve sosyal koruma sigortası, ulusal uyum planları için şarttır.²⁰ Taraf üyelere yardım etmek için cinsiyete dayalı veriler, cinsiyete duyarlı politikalar ve kuralları, kadınların kişisel güvenlik ve sürdürülebilir geçim kaynaklarının haklarını korumak için gereklidir. Bilim, teknoloji, resmi ve gayri resmi eğitim ve öğretimin herkese yaygınlaştırılması, kullanım ve denetlemede toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen politikalar, bir ülkenin afetlerini engelleme, iklim değişikliğine adaptasyon ve azaltma kapasitesini geliştirecektir.

Kadın ve erkeğin eşit katılımı ile kadınlar ve erkekler üzerinde iklim değişikliğinden ve karşılık önlemlerinden kaynaklanan farklı etkilerin ortaya konması dâhil olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliği, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi de dahil olmak üzere çeşitli uluslararası anlaşmalara dahil edilmelidir.²¹ Toplumsal cinsiyet eşitliği, iklim değişikliği politikalarının başarılı bir şekilde başlatılması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi için gereklidir.

²⁰ Technical Summary, report by Working Group II of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, Cambridge U. Press, Cambridge, UK 2007, s.69.

²¹ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW), Pekin Eylem Platformu ve 2005/31 ECOSOC Kararı.

B. Paris İklim Anlaşması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

2015 yılında, toplumsal cinsiyet eşitliği ile iklim değişikliği ve sürdürülebilir kalkınma konusundaki gerçekten tarihi bir gündeme ulaşılmıştır. Paris Anlaşması'nın tarafları, iklim değişikliğine değinirken küresel ısınmayı engellemek ve sera gazı emisyonlarını azaltmak, toplumsal cinsiyet eşitliği ile kadınların ve kız çocuklarının yetkilendirilmesi konusundaki yükümlülüklerini göz önünde bulundurmak, desteklemek ve dikkate almak için kararlı davranmayı taahhüt etmişlerdir.²² Kasım 2016'da yürürlüğe giren Paris İklim Anlaşması ile birlikte iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet etmenleriyle olan bağı açıkça kabul edilmiştir. Uluslararası düzeyde yapılan bu beyan, kadınların iklim değişikliği politikalarındaki rollerinin güçlendirilmesi açısından önemli bir fırsat olarak görülmektedir.²³ Paris İklim Değişikliği Konferansında, azaltma ve teknoloji geliştirme ve aktarma üzerinde odaklanarak toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikası ele alınmış ve 2015 için Toplumsal Cinsiyet Kompozisyonu Raporu da değerlendirilmiştir. Bu rapor, tarafların toplumsal cinsiyete duyarlı iklim politikalarının geliştirilmesi sürecinde, toplumsal cinsiyet dengesinin hedefine ulaşma yolundaki ilerlemelerini izlemelerini sağlamıştır. Sözleşme ve Kyoto Protokolü uyarınca kurulan organların toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile Sözleşmedeki oturumlara ve Kyoto Protokolü'ne tarafların heyetlerinin cinsiyete ilişkin bilgileri, 2014 yılında önceki toplumsal cinsiyet bileşimi raporunun yayınlanmasından bu yana sunmaktadır. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet yaklaşımını içeren kararların Sözleşme sekretaryası tarafından uygulanması hakkında bilgi vermektedir.

4. Su ve Sanitasyon Hakkı ve Küresel Ölçekte Kadınların Durumu

Çevre ve kadın konusunun tartışılmaz en önemli konularından birisinin "su" olduğu kabul edilmektedir. Dünya Su Forumlarının bi-

²² Lakshmi Puri, Op-ed: Making Paris Climate Change Agreement deliver for women and girls - the Marrakech opportunity, Assistant Secretary-General of the United Nations and Deputy Executive Director of UN Women, November 15, 2016, <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2016/11/op-ed-by-ded-puri-on-making-paris-climate-change-agreement-deliver-for-women-and-girls>

²³ Nuran Talu, "Kadınlar İklim Değişikliğini Kafaya Taktı", EKO IQ, Climate Volunteers, İklim Gönüllüleri, 05 Mart 2017, <http://ekoIQ.com/kadinlar-iklim-meselesini-kafaya-takti/>

rincisinden başlamak üzere hepsinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve suya erişim konusu önemli gündem maddesi olmuştur. Mart 1997de, Fas- Marakeş’de yapılan Birinci Dünya Su Forumu, Dünya Su Konseyine 21. yüzyılda Su, Yaşam ve Çevre için uzun vadeli bir vizyon geliştirme görevini vermiştir. Birinci Dünya Su Forumu aynı zamanda suyu ticari değere sahip bir emtia olarak değerlendirmeye karşı uyarıda bulunmuş ve birtakım öncelikler belirlemiştir. Bu öncelikler şunlardır: Su ve sanitasyon hakkı, paylaşılan su yönetimi, ekosistem korunması, cinsiyet eşitliği ve suyun verimli kullanımı.

Bu kapsamda kadınları çok ilgilendiren su ve sanitasyon hakkı üzerinde durmakta yarar bulunmaktadır. Fransızcadan dilimize giren “sanitasyon” sözcüğü, bir tıp terimi olarak, “halk sağlığını korumak ve hastalığı önlemek için tasarlanan önlemler ve bunların uygulanması” anlamında kullanılmaktadır. Sanitasyon, tuvaletle ilgili sağlığı ilgilendiren işlerin bütünü olarak görülmektedir. Sanitasyon sözcüğü çok bilinmeyen bir sözcük olmasına karşılık son dönemlerde “su hakkı” ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Su ile ilgisi çok net bir biçimde kurulan “sanitasyon hakkı” gerçekleştirilemez ise pek çok sağlık sorununun doğacağı bilinmektedir. İlk kez 1977 yılında Mar del Plata’da yapılan Birleşmiş Milletler Su Konferansı, su ve sanitasyon hakkı için, kadın ve erkeklerin her ikisinin de su yönetiminde rol almasının önemini vurgulayarak, 1981-90 yılları “uluslararası içme suyu ve sanitasyon on yılı” olarak kabul etmiştir. Dublin’de 1992 yılında yapılan “Uluslararası Su ve Çevre Konferansında” sürdürülebilir su yönetimi için bir ön şart olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması kabul edilmiştir. 2005-2015 yılları “Yaşam İçin Su” uluslararası eylem için on yıl olarak kabul edilmiştir. Temiz su ve sanitasyona erişim, bir insan hakkı olarak, 2010 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararında (64/292) yer almıştır.²⁴

“Temiz suya ulaşmak önemli bir gereksinimdir ve bu nedenle temel bir insan hakkıdır. Temiz suya erişilememesi, birçok hastalığa yol aç-

²⁴ United Nation Framework Convention on Climate Change, Report on gender composition, http://unfccc.int/documentation/documents/advanced_search/items/6911.php?preref=600008626#beg
Sida, Women, Water, Sanitation and Hygiene, March 2015, <http://www.sida.se/contentassets/3a820dbd152f4fca98bacde8a8101e15/women-water-sanitation-and-hygiene.pdf>

makta ve her yıl 2 milyondan fazla çocuğun ölümüne neden olmaktadır. Kirli su bütün insanların sağlıklarını tehdit etmektedir. Bu durum, insanlık onurunu aşağılayan bir husustur.”²⁵ Su yaşamdır ve su aynı zamanda hijyen, beslenme, hayvanların bakımı gibi bir çok sosyal ve kültürel faaliyetler için de elzemdir. Ayrıca tarım ve sanayi sektörü için de gereklidir.

Kadınlar ve kız çocuklarına hemen hemen birçok kültürde edilgen roller biçildiğinden sosyal ve ekonomik durum olarak daha önemsiz ve alt işlerde görevlidirler. Araştırmalar göstermektedir ki, Afrika'nın kırsal kesiminde hane halkı zamanının %26'sını su getirmek için harcamaktadırlar ve bu görevi genellikle kadınlar üstlenmektedirler. Bu nedenle kadınlar, su ve sanitasyon hizmetlerinin yokluğundan veya yetersizliğinden daha fazla etkilenmektedirler. Sefalet içinde yaşayan 1.3 milyar insanın yaklaşık %70'i kadınlardır. (WHO, 2001 Raporu) Çamaşır yıkamak, çocuk bakımı yapmak, yemek hazırlamak, banyo ve diğer temizlik işlerini yürütmek gibi hizmetlerin sunulması kadın ve kız çocuklarına kalırken, evin gelirini toplamak ve karar hakkı erkeğe ait olmaktadır. Kolay erişilebilen sular genellikle kuyu, dere gibi kaynaklardan alındığı için kirli olmakta ve enfeksiyon hastalığı riski taşımaktadır. Bunun yanı sıra, kadınların sağlığı aynı zamanda su taşımanın ağır yükünden etkilenmektedir. Bu görev ayrıca, kadınların zamanlarını ev dışında başka yerde, daha üretici işlere ya da eğitime harcamalarını da engellemektedir.

Bu rollerinin aksine erkek birçok kültürde baskın rollere sahiptir. Birçok yaşamsal erki, yetkiyi erkek olarak doğduğu için elinde tutmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre bu olgunun kadın ve kız çocuğuna dolaylı olarak ve sağlık açısından maliyeti oldukça yüksek olmaktadır. Su kaynaklarına ulaşmakta yaşadığı bedensel güçsüzlükler, suya ulaşmak için yaşadığı zorluklar, hijyen bilgisine sahip olamama (eğitim olanağı yaratılmaz ise), tuvalet olanaklarının kısıtlılığı yüzünden kadınlar ve kız çocukları; taciz ve şiddete maruz kalabilmektedir. Büyük şehirlerde bu sorun farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Oysa bu konudaki karar hakkı gerek yerel yönetimde gerekse devlet içinde erkeklerin elindedir.²⁶

²⁵ Kofi Annan, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, "Water: A Human Right", Water Rights and Wrongs, UNDP, Peace Child International, 2007, sh. 10.

²⁶ http://www.who.int/water_sanitation_health/rightowater/en/

Sanitasyon (hıfsızsiha) sözcük olarak iğrenç gelse de biz insanların farkındalığını artıran bir sözcük olması açısından önemlidir. Su ve Sanitasyon adı altında gençlere konunun önemini kavratmak için Avrupa Birliği üyeleri 2007 yılında, bir “Çevre ve Sağlık Eylem Planı” hazırlamışlardır. Bu planda çocuk ve gençler için, yarışmalar ve kampanyalar düzenlemeyi, tuvalet sonrasında el yıkama alışkanlığını kazandırmayı, tuvaletlere sağlık için sloganlar asmayı, özellikle kız çocuklarının adet dönemlerinde sağlıklı olmasını öğretmeyi hedeflemektedir. Bu çabaların okul öncesi dönem çocuklarını da kapsamı önem taşımaktadır. Doğal kaynakların gerçek yararlanıcıları kadın ve kız çocuklarını daha fazla eğitmeliyiz. Esasen bu konunun önemi, okuma hakkı elinden alınan, karar hakkı tanınmayan bütün dünyadaki kadın ve kız çocuklarına erişilmesinde yatmaktadır. Güvenlik ve gizliliğin yetersiz olduğu durumlarda özellikle kız çocukları, onlar için riskli olabilecek bölgelere gitmek zorunda kalmaktadırlar.²⁷ Birçok ülkede ebeveynlerin kız çocuklarını okula göndermemelerinin en önemli sebeplerinden biri güvenli sanitasyon hizmetinin bulunmayışı olarak tespit edilmiştir. Bu hizmet ve servislerin kültürel olarak uygun ve duyarlı olması gerekmektedir.

Su ve sanitasyon hakkı hususunda; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 14/2 Maddesinde de önemli bir hüküm yer almaktadır. Buna göre; “Taraflar devletler, kadın-erkek eşitliği ilkesine dayanarak, kırsal kesim kadınlarının, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için bu kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran tüm uygun önlemleri alacaklar ve özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlayacaklardır.”

Diğer taraftan, su taşkınları, kuraklık, kasırgalar ve yoğun yağmurlar gibi doğal afetlerin yaşamı olumsuz etkilemesi sonucunda, kadınlara ulaşmayan erken uyarı sistemleri gibi alınan önlemler açısından, acil durumlarda risklerin azaltılması veya farklı ihtiyaçların giderilmesindeki farklı stratejiler açısından, kadınlar ve erkekler ara-

²⁷ “Gender Bias, The Burden on Women and Girls”, Water Rights and Wrongs, UNDP, Peace Child International, 2007, sh. 18.

sında çok net farklılıklar ortaya çıkmaktadır.²⁸ Ayrıca, iklim değişikliği ve enerji sorunu nedeniyle bölgesel çatışmalar ve savaşlar olabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda, doğal afetler sonrası olduğu gibi, çatışma ve savaşlar sırasında da kadınlar cinsel şiddete maruz kalmaktadırlar. Yani sadece afet mağduru olmakla kalmayıp, şiddet mağduru olmaktadır. Ayrıca iklim değişikliği nedeniyle zorunlu göçün gündeme geleceği ve bu durumdan da en çok kadınlar ve çocukların etkileneceği öngörülmektedir.

Sonuç

Bütün bu olumsuzlukları önlemek ve çevreyi korumak için kadınlara düşen görevler neler olabilir? Öncelikle atıkların toplanması geri dönüşümünün sağlanması büyük önem taşımaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerin atıklardan ne yönde ve nasıl gelir elde ettiği araştırılarak, kadınların hem gelir elde etmesine katkıda bulunulabilir, hem de çevrenin korunmasına ilişkin politikaların uygulanması sağlanabilir. Bunun için kadınların bilinçlendirilmesinin yanı sıra belediyelerin de ayrı biriktirilen bu atıkları toplamasına ilişkin program ve politikaların ivedilikle uygulamaya konulması gerekmektedir. Kadınların atıkların geri kazanılmasından para kazanmasına dair projeler üretilmesi ve bunun teşvikine yönelik yasal düzenlemelerin çıkarılması da öneriler arasında bulunmaktadır.

Diğer taraftan kadınların özellikle bilinçli tüketici olması konusunda eğitim programları düzenlenmesi, tüketim modelinin değiştirilmesi ve israfın önlenmesi, tüketici olarak kadınların beklentilerinin değiştirilmesi, doğru tüketen kadın modelinin yaratılması için reklamların, dizi filmlerin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Kadınların enerji kaynaklarına ulaşımı hususunda bilinçlendirilmesi, temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve yatırımı konusunda kadın girişimciliğinin özendirilmesi, enerji ve çevre politikalarının oluşturulmasında ve karar mekanizmalarında kadınların rolünün artırılması hususunda adımlar atılmalıdır.

Bunun yanı sıra, kadınların doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, gübre kullanımı, su ve toprağın korunması konularında bilinç-

²⁸ Ulrike Röhr; Toplumsal Cinsiyet ve İklimin Korunması/ İklim Değişikliği, http://old.boel-tr.org/images/cust_files/080115142134.pdf

lendirilmesi önem arz etmektedir. Nesli tehdit ve tehlike altında olan ve endemik bitki ve hayvan türleri açısından yasal olmayan ticaretin önlenmesi ve bunların yerinde korunması ve üretilmesi konusunda kadın kooperatifçiliğinin özendirilmesi ve desteklenmesi, doğal kaynaklara ulaşım açısından kadın girişimciliği önem gösterdiğinden, bu konuda özellikle kadınlardan oluşan kooperatifçiliğin özendirilmesi ve desteklenmesi sağlanmalıdır.

Ekolojik tarımın yanı sıra, doğayı tahrip etmeyen eko turizmin kadınlara anlatılması, bilgilendirilmesi ve desteklenmesi, gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik kadınların bilinçlendirilmesi ve girişimlerinin desteklenmesi (GDO'lu ürünler ile hormonlu gıdaların zararları gibi) önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve üniversitelerin işbirliği ile kadınların belirtilen bu sorunlarına çözüm bulunması amacıyla, çevre bilincinin artırılması, doğa bilimleri ile ilgili eğitim ve araştırmalarda kadınların daha fazla yer alması, kadının çevre ve kalkınma konularında katılımının önündeki engellerin yasal düzenlemelerle kaldırılması, çevrenin korunması ve yönetimi amacıyla planlanma faaliyetlerine kadınların katılımının artırılması önemli ve gereklidir. Çevre politikalarının uygulanmasında kadınların etkinliğinin artırılması için bilinçlendirme ve farkındalık yaratılması, bu konularda kadınların etkinliğini arttıracak politikalar için cinsiyet temelinde veri üretilmesi ve araştırmalar yapılması öneriler arasında yer almaktadır.

Bunun yanı sıra, afet öncesi hazırlık ve afet kriz yönetiminde kadınların yeterince rol almaması, kadınlar ve çocuklar için farklı ihtiyaçların göz ardı edilmesi, yaşamsal mekânların doğru planlanmasından uzak olması, kentsel mekânların planlanmasından uygulanmasına kadar her aşmada kadınların söz sahibi olmaması göz önüne alınarak bu konulara ilişkin çözüm önerileri de getirilmelidir.

Kaynakça

Alıca Süheyla Suzan, Kadın ve Çevre Komisyonu Raporu, 2007.

Ağca Barçın Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi(Johannesburg, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002) Dış İşleri Bakanlığı http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa

Annan Kofi, "Water: A Human Right", Water Rights and Wrongs, UNDP, Peace Child International, 2007.

Çetin Oya Beklan; Ekofeminizm Kadın ve Doğa İlişkisi ve Ataerkillik, Sosyo Ekonomi, Ocak-Haziran 2005-1.

Gender and the Environment, C:\Documents and Settings\xp\Desttop\Kadın ve Çevre\Gender and Environment.mht

Özyol Arzu, Kalkınma Politikalarında Kadın ve Ekofeminizm,

<http://www.hydr.com.tr/uploads/kutup2.pdf>

Puri Lakshmi, Op-ed: Making Paris Climate Change Agreement deliver for women and girls - the Marrakech opportunity, Assistant Secretary-General of the United Nations and Deputy Executive Director of UN Women, November 15, 2016, <http://www.unwomen.org/en/news/stories/2016/11/op-ed-by-ded-puri-on-making-paris-climate-change-agreement-deliver-for-women-and-girls>

Röhr Ulrike, Toplumsal Cinsiyet ve İklimin Korunması/ İklim Değişikliği,

http://www.old.boel-tr.org/images/cust_files/080115142134.pdf

Pekin + 5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayını, Eylül 2001, Ankara.

Statement of the CEDAW Committee on Gender and Climate Change, CEDAW, 44th session, New York, 20 July - 7 August 2009,

http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/Gender_and_climate_change.pdf

Sida, Women, Water, Sanitation and Hygiene, March 2015, <http://www.sida.se/contentassets/3a820dbd152f4fca98bacde8a8101e15/women-water-sanitation-and-hygiene.pdf>

UNDP 2007-2008 İnsani Gelişme Raporu,

<http://www.hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008>

UNDP, Peace Child International "Gender Bias, The Burden on Women and Girls", Water Rights and Wrongs, , 2007.

Talu Nuran "Kadınlar İklim Değişikliğini Kafaya Taktı", EKO IQ, Climate Volunteers, İklim Gönüllüleri, 05 Mart 2017, <http://ekoqi.com/kadinlar-iklim-meselesi-ni-kafaya-takti/>

Technical Summary, Report by Working Group II of the Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, Cambridge U. Press, Cambridge, UK 2007

http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/2853.php

http://www.who.int/water_sanitation_health/rightwater/en/